

Un apucat zis Molière* ... de I. Igiroșianu

Incepea să se întunece. Înăuntru numai, în încăperea boltită, cu ferestre prea puține și scunde, care slujise cândva de capelă palatului episcopal și acum folosea vremelnic drept cameră de lucru prințului de Conti. Afară, nestinjenit de nici o încruntare de cer, amurgul își desfășura în voie fastuoasele-i purpuri peste la fel de fastuoasele frunzișuri ale parcului, rămase încă în plină glorie. Fiindcă în noiembrie 1656, toamna se arăta de o blîndețe puțin obișnuită chiar și în acele aproape mereu însoțite ținuturi de miazăzi.

Cunoscînd de la abatele de Cosnac, secretarul prințului, metehnele înaltului oaspe, dușman al întunericului care trezea în el tot mai îngrijorătoare neliniști, un lacheu intră fără zgomot și aprinse luminările. Pe cămin și pe masa de lucru acoperită, ca și jilțurile înalte în spătar, cu brocart genovez brodat cu însemnele pontificale, candelabrele grele de bronz, cu vrejuri răsucite de brațe, înstelară penumbra și părură a o însufleți.

Lacheul purta perucă pudrată și livrea laică, în culori vii, plină de fireturi, nu strai monahal cum s-ar fi convenit într-o cucernică reședință ecleziastică. Monseniorul Thomas de Bonzi, episcopul din Béziers, care oferise

prințului de Conti ospitalitatea palatului său pe tot timpul cît avea să țină sesiunea Statelor Provinciale ale bogatului Languedoc, era deprins cu rafinata strălucire în care fusese crescut, stălucire introdusă în Florența lui natală de principii din familiile Medici și Strozzi. Om al Renașterii decadente mai mult decît al Bisericii, prețuind frumosul și chiar frumusețile prezente ale pămîntului cel puțin tot atît ca și pe cele viitoare ale cerului, și simțindu-se în surghiun la Béziers unde i se ura de moarte, prelatul patrician nu numai că nu se sfîia să cinstească cu prezența lui, fățiș, fără să-și dea măcar osteneala unei deghizări, reprezentațiile trupei ambulante de actori, în trecere prin oraș, ci mergea pînă acolo încît ospăta aceste trupe în propriul lui palat. Ceea ce, desigur, va fi făcut să se învinețească de indignare (sau să pălească de invidie) prea cinstitele fețe ale multor enoriași. Fiindcă, în pofida ordonanței prin care regele Ludovic al XIII-lea (în realitate, însă, primul său sfetnic, cardinalul Richelieu, care își dăduse seama că și teatrul putea sluji, într-un anumit fel, de instrument și de completare politică sale de falsă măreție dar de autentice splendori) reabilitase, încă din aprilie 1641, îndeletnicirea de actor, această îndeletnicire continua să fie socotită „deochiată“, iar preoții refuzau „comedianților“ asis-

*) Fragment din volumul, în pregătire, cu același titlu.

Molière în tinerețe

tența bisericii, neîngăduind nici măcar înhumarea lor în cimitire. Refuzul era, firește, doar oficial. Actorii erau cununăți, împărtașiți și îngropați — și copiii lor botezați — cu condiția să nu se declare profesia, iar băierile pungilor să fie deschise cât mai larg, preoții prefăcându-se că nu știu și — creștinește — nu-i interesează cine sînt viii sau ce au fost morții.

Purtîndu-se cu entuziastă mărinimie față de actori, episcopul din Béziers trebuia să se socotească, desigur, în deplinul asentiment al prințului de Conti, guvernator regal al Languedoc-ului. Trupa care chiar în zilele acelea poposisese în oraș, venind de la Lyon, în vederea *Statelor Provinciale*, nu purta

oficial, de aproape trei ani titlul de *Trupă de Teatru a Alteței Sale Regale Prințul de Conti*? Mai mult: nu se spunea că prințul acorda nu numai protecție ci și prietenie destul de ciudatului personaj care, sub numele de Molière, făcuse la început parte din trupă ca simplu actor și în ultima vreme fusese recunoscut, de către cei ce o alcătuiau, drept conducătorul ei? Dar cit de adevărată și mai ales trainică putea fi prietenia dintre un prinț „de sînge”, adică *os domnesc*, autentic Bourbon, coborîtor, ca și regele Franței, din același strămoș — Ludovic al IX-lea, numit Cel Sfînt, inițiatorul ultimei cruciade — și vlăstarul unei obscure familii de țirgoveți parizieni, oricare ar fi fost

darurile cu care acesta ar fi venit pe lume? Mai ales cînd vlăstarul apucase pe căile pierzaniei și ajunsese un soi de nomad, înhămat la căruța cu paiațe? E drept că, în copilărie își făcuseră împreună *umanioarele* la faimosul Collège de Clermont al iezuiților, din Paris. De atunci se scurseseră destul de mulți ani și drumurile celor doi conșcolari se despărțiseră cu totul. Iată, însă, că, în chipul cel mai neașteptat, de vreo doi-trei ani, aceste drumuri începuseră să se încruciceze din nou.

După ce s'îrși cu aprinsul luminărilor, lacheul deschise ușa și făcu un semn. Doi călugări novici, opintindu-se din toate puterile, aduseră un trunchi gros de pin pe care-l aruncară în căminul monumental, peste jărătecul ce începuse să se innegrească și din care se ridică o filfirie aurie de scînteie.

Cînd totul reîntră în liniște și în încăpere nu se mai auzi decît trosnetul lemnului uscat, de îndată cuprins de flăcări, prințul de Conti ridică fruntea și aplecîndu-se puțin înainte în jilțul în care era cuafundat, învălu cu o privire dintr-o dată mai cercetătoare, pe omul așezat de cealaltă parte a mesei de lucru. În bătaia pîlpîitoare, dar totuși vie a celor douăsprezece luminări de pe masă, care-i luminau fața din plin, putea să-l vadă mai bine.

„Ciudat... — își spuse prințul —... ce chip de meridional are acest copil al Parisului, născut în inima cetății, în cartierul Halerol! obrazul ușor măsliniu, sprincenele stufoase, ochii vii, pătrunzători, gura mare, senzuală, extrem de expresivă și mobilă — ca toate trăsăturile lui de altfel... Și ce tînar este încă! Aproape insultător de tînar...”

Instinctiv își trecu palma peste față, ca și cum ar fi vrut să-i pipăie prematura ofilire. I-o cunoștea atît de bine! Fîindcă oglinzile în care se cerceta prelung i-o reaminteau necruțător în fiecare dimineață.

„Și totuși, eu sînt mai mic de ani ca el...”

Făcu în minte o rapidă socoteală. În 1635, deci cu douăzeci și unu de ani în urmă, cînd se întîlniseră la Colegiul Clermont, Molière (pe atunci se numea încă Poquelin, Jean-Baptiste Poquelin) mergea pe paisprezece ani. Se născuse în 1622, pare-se în primele zile ale lunii ianuarie. Iar el, în 1629. Era deci cu șapte ani mai mic. Acum, la cei treizeci și patru de ani ai lui, Molière nu arăta nici treizeci, iar la cei douăzeci și șapte de ani ai săi, prințul părea trecut de patruzeci. Care era pricina acestei tinereți? Răspunsul nu putea fi greu de ghicit. Era destul să vezi privirea omului care părea să poarte în el un necontenit clocot. Privire limpede, cutezătoare, mereu luminată de bucuria de a trăi. Dar și el, Armand de Conti, era nesățios de viață, lacom de a mușca vîrtoș, cu dinții de lup, din toate miezurile ci. Se vede, însă, că este fel și fel de bucurie de a trăi. Molière era vădit fericit. Cu toată existența nesăbuită, precară, mereu amenințată, adesea plină de dezamăgiri, uneori și de umiliri, pe care o ducea. Da, Molière era

fericit. Prințul de Conti, nu. Poate fiindcă el se gîndea prea mult, exclusiv chiar, la propria lui desfătare. Molière se mai gîndea și la a celorlalți.

Cu buzele dintr-o dată strînse punga, prințul se trase iar înapoi și se rezemă de spătarul înalt al jilțului.

— Prin urmare — spuse el, rezumînd oarecum convorbirea întreruptă de intrarea lacheului și a celor doi călugări — refuzi să fii secretarul meu?

După o clipă adăugă :

— Secretarul guvernatorului frumoasei provincii a Languedoc-ului!

Aceste ultime cuvinte rostite cu glumeață solemnitate fură însoțite de un zîmbet jumătate amar, jumătate ironic. Prințul știa limpede — și o mai știau și alții, dar poate mai puțin limpede — că sub aparenta cinstire, prezența sa în Languedoc însemna nu numai un refugiu ci și un fel de surghiun.

Molière schiță un gest de vehementă protestare.

— Refuz! Monseniore, niciodată nu mi-aș putea îngădui un astfel de cuvînt. Mă întreb numai, cu teamă, dacă aș fi cu adevărat în stare să îndeplinesc o astfel de sarcină. Și apoi...

— Ei da, „apoi”... — zîmbi prințul.

Molière nu se putu împiedica să zîmbească și el. Un zîmbet larg, care-i lumină și mai mult fața, în timp ce în ochi i se aprinsese o licărire ghidușă.

— Da, da : „apoi” — repetă Conti. Totuși, nu te înțeleg.

— Îmi este îngăduit să mă îndoiesc, monseniore? Este oare ceva ce Alțeta Voastră să nu înțeleagă?

Nu era o linguire de curtean. Ci o îndreptățită convingere. Plin de metehne, prințul avea o minte sprintenă, temeinic cultivată. Pe de altă parte, oamenii veacului al XVII-lea care pregăteau, fie și indirect, pe cel de al XVIII-lea, își făceau un punct de onoare să-și deschidă cît mai larg spiritul și inima. Chiar dacă nu erau de loc dispuși să și admită prea multe din lucrurile pe care le înțelegeau sau se sileau numai să le înțeleagă.

Prințul nu mai răspunse. Se ridică din jilț și, cu fruntea dintr-o dată încrețită, se apropie de cămin, întinzîndu-și mîinile mereu înghețate spre flăcările care se înălțau într-o vilvătaie aproape albă, străbătută de năluci albastre.

Da, înțelegea. Într-adevăr, înțelegea. Chiar foarte bine. Molière era un om liber. Și își apăra mai departe, cu orice risc, libertatea. El? Pizmuînd gloria — e drept, strict militară — cu care se acoperise la Rocroi fratele lui — rămas în istorie cu numele de discutabilă îndreptățire de marele Condé — și rău sfătuit de sora sa, prea agitată ducesă de Longueville, care avea o mare înfriurire asupra lui, Armand de Conti se amestecase, călcînd cu stîngul, în chipul cel mai nefericit, în tulburările Frondei. Intemnițat la Bastilia de regina-mamă Ana de Austria,

încă regentă, fusese liberat de cardinalul Mazarin în urma unor destul de umiltoare renașteri și făgăduieli de cumințire. După noi încercări, la fel de nefericite, de a se ilustra pe cimpul de bătaie, unde, numit general de armată, s-a dovedit plin de curaj, dar mediocru organizator și jalnic strateg, se retrăsese, prudent, pe moșile lui din Languedoc. În măreția rece și singuratică a castelului Grange-des-Près a avut răgazul să-și dea seama mai limpede, recapitulând împrejurările, că Fronda fusese o caricatură de răzvrătire, încercată de o mână de nesocotiți, doar în dorința de a pescui în apă tulbură.

După definitivă ei înfrângere, Mazarin redobândind întreaga putere, Conti socotise oportun să se căsătorească cu una din numeroasele și flămânde nepoate pe care cardinalul le adusese cu el din Italia ca să le căpătuiască. Judecînd după portretele și descrierile rămase, se pare că Ana-Maria Martinozzi era o femeie foarte frumoasă, plină de grație și de sensibilitate. Totuși, Conti declarase unui intim : „...între noi fie vorba, mă înșor mai curînd cu cardinalul“. Poate gîndul lui mersese și mai departe : la o nouă înrudire, și mai profitabilă, cu însuși regele. Într-adevăr, în acel moment începuse să se vorbească stăruitor despre intenția manifestată a lui Ludovic al XIV-lea de a se căsători cu Maria Mancini, altă nepoată a lui Mazarin, intenție rămasă fără urmare — nu însă și fără urmări — deoarece cardinalul s-a împotrivit cu toată dirzenia și viclenia acestei căsătorii care, știrbind autoritatea regelui, ar fi știrbit-o și pe a sa. În urma cununiei cu Ana-Maria Martinozzi, Conti exprimîndu-și dorința să rămînă să mediteze mai departe la deșertăciunile vieții în castelul de la Grange-des-Près, cardinalul îi numise guvernator regal al provinciei Languedoc. Atît regina-mamă cît și tinărul rege încuviințaseră din toată inima această numire. socotînd mai prudent ca prea ambițiosul și mereu neastîmpăratul „os domnesc“ să stea cît mai departe de Paris.

Cuprins de un fior — care nu era poate numai de frig — prințul se aplecă și mai mult spre cămin, apropiîndu-și mîinile de foc. În palatele de piatră din acea vreme, în care sobele de faianță sau chiar de cărămizi din țările mai dinspre miazănoapte nu erau cunoscute, nici în toiul verii nu era îndeajuns de cald. Firav din naștere, prințul se subrezise și mai mult în ultimii doi ani. Voise oare, să găsească o compensație și o iluzorie mîngiere a ambițiilor lui, pe care le socotea greu înșelate? În timp ce era logodit cu frumoasa și delicata Ana-Maria Martinozzi, căreia îi făcea o curte elegant discretă, după toate preceptele stabilite de Honoré d'Urfé și respectînd scrupulos etapele prevăzute de domnișoara de Scudéry în faimoasa sa „Carte du Tendre“, Armand de Conti se deda, de îndată ce părăsea palatul cardinalului, unde locuia logodnica sa,

*) Harta Dragostei

Gravură de F. Chauveau pentru ediția din 1666 a operelor lui Molière

la răsunătoare destrăbălări. De pe urma lor se alesese nu numai cu aspre dojeni din partea lui Mazarin, dar și cu o boală pentru care — pe vremea aceea — nu se aflase încă nici un leac, deși trecuseră aproape două veacuri de cînd însoțitorii lui Cristofor Columb o aduseseră din lumea nou descoperită. Cîrînd după căsătorie, proaspăta prințesă de Conti constatase că, într-un fel, descoperise și ea America, amănunt ce nu fusese, desigur, de natură să îndulcească relațiile dintre cei doi soți, despre care se putea spune că erau niște condamnați politici la conviețuire silnică pe viață.

★

Boala făcînd progrese simțitoare, caracterul prințului se alterase la fel de simțitor. Devenit dintr-o dată ursuz, scîrbit de oameni — fără să se întrebe cine era cu adevărat de vină de tot ce i se întîmplase și continua să i se întîmple — curteanul care iubise cu patimă toate desfătările și își per-

muşese şi luxul cochet neconformist al tuturor îngăduinţelor spiritului, începea să devină tot mai sever puritan. Versatil şi nehotărît, mai avea acum o ultimă şovăire înainte de a se da unei noi şi neaşteptate răsuciri de sfirlează. Cu câteva luni înainte, cu prilejul sesiunii din Pézenas a Statelor Provinciale, cunoscuse pe episcopul Nicolas Pavillon. Puternica personalitate a prelatului care, înclinînd spre jansenism, avea în materie bisericească părerile lui, deosebite de acelea ale Vaticanului cu care nu pregeta să se războiască pe faţă, a dobîndit din prima clipă o extraordinară autoritate asupra lipsei de reală personalitate a Prinţului. Şi iată că fostul libertin era pe cale de a-şi întoarce — mai mult speriat decît cu adevărat pocăit — faţa spre împărăţia cerurilor unde nădăjduia să-şi asigure un loc mai acătării decît acela pe care zadarnic se străduise să-l ocupe la curtea Franţei. După ce nutrise pentru teatru o dragoste sinceră, acum încerca să-l îndepărteze şi pe Molière de scenă. Din sentimentalism unei datorii creştineşti? Ajuns să creadă că pervazul scenei ar fi o fereastră a iadului şi avînd, totuşi, un rest de reală afecţiune pentru fostul lui coleg şi prieten din copilărie, stăruia să-i asigure, şi lui, „mîntuirea sufletului”? La fel putea fi însă vorba şi de alte asigurări. Mai lumeşti. Mai imediate. Nădăjduind să ajungă cît mai curînd cardinal, voia poate să răpească din timp duşmanilor săi puţinţa de a-l pîri că ar fi continuat să acorde înalta sa ocrotire unui „saltimbanc”.

Aşa cum stătea aplecat spre foc, sub largă arcadă de piatră, destul de primitiv cioplită, a căminului, trupul lui îşi arăta şi mai din plin tristeţile dizgraţiei: Armand de Conti era mic, adus din spate — chiar cocoşat de-a binelea — cu picioare strimbe şi subţiri de rahitic.

Privindu-l mai cu atenţie, apoi închizînd uşor ochii pentru a încerca să suprapună cele două imagini ale prinţului: cea de acum şi cea de pe vremea şcolii, Molière, rămas mai departe în jilt, uitînd de stricteţile protocolare care i-ar fi cerut să se ridice şi el de vreme ce prinţul se ridicase fără să-i fi manifestat, printr-un semn oarecare, îngăduinţa de a rămîne mai departe așezat, înțelese dintr-o dată un lucru pe care multă vreme nu și-l putuse explica. Dacă strălucitul prinţ de Conti nu ar fi fost cocoşat şi strimb şi nu ar fi suferit încă din copilărie din pricina dizgraţiei lui fizice care-l însingura la şcoală, niciodată nu ar fi condescins să se apropie de fiul unui tapiţer. O astfel de apropiere părea atît de puţin verosimilă încît, mai tîrziu, mulţi aveau s-o pună la îndoială.

Colegiul Clermont era, în prima jumătate a veacului al XVII-lea, şcoala cea mai însemnată din Paris, echivalînd — fireşte, mutatis mutandis — cu ceea ce, trei veacuri mai tîrziu, avea să fie un liceu. De altfel, chiar pe locul unde se afla Colegiul Clermont, se ridică astăzi liceul Louis-le-Grand. Organizat de iezuiţi, cu multă pricepere şi

cu gînduri bine cîntărite, nu numai pentru prezent, ci şi pentru viitorul cel mai îndepărtat, acest colegiu a fost cel dintîi adevărat bastion al aceluia învăţămînt privat, ne-laic, din Franţa, care avea să facă mai tîrziu obiectul unor dezbateri atît de aprige.

Prin 1635 număra aproape două mii de elevi — dintre care trei sute interni — provenind din cele două clase privilegiate — nobleţea *de sabie* şi cea *de robă* — precum şi din marea şi chiar mai mica burghezie, în plină ascensiune. De altfel, avîntul acestei ascensiuni era dovedit de însăşi prezenţa, în ilustrul şi costisitorul colegiu, a unor destul de numeroase vîrstare ale înfloritoare clase de mijloc.

Fiecare elev aducînd cu sine, fără să-şi dea seama, ceva din ambianţa specifică, în care fusese crescut, conşcolaritatea lor atît de pestriţă oferea o imagine simbolic premonitorie, la scară mică dar cu atît mai colorat grăitoare, a societăţii în plină transformare la epoca înverigării feudalismului expirant cu capitalismul incipient.

Sub aparenta promiscuitate, compartimentările se păstrau însă extrem de stricte la Colegiul Clermont. Programul de studii, obligaţiile religioase precum şi acelea de a se vorbi numai latineşte erau aceleaşi pentru toţi elevii. Dar nu aceleaşi erau şi condiţiile în care se studia şi se locuia. Fiii marilor seniori (mai toţi interni pentru a nu se rupe continuitatea ambiţei de studiu şi de reculegere şi pentru ca elevii să se pătrundă mai temeinic de disciplinele minţii şi ale sufletului) locuiau în apartamente întregi, unde erau însoţiţi şi slujiţi de o suită numeroasă. În sălile comune de studiu, ei şedeau pe un soi de estrade, separate printr-o balustradă de restul clasei, şi scriau pe măsuţe, pe cîtă vreme elevii de rînd şedeau, în aceleaşi săli, în bănci în amfiteatru şi scriau pe genunchi. Mai mult, pentru a se deosebi de cei ce plăteau — mai ales de cei ce plăteau din gros — elevii săraci purtau un soi de uniformă aducînd a rasă călugărească. Fiindcă erau şi elevi săraci ce nu plăteau. Urmînd o anumită politică — mărţurisit creştinească dar nemărţurisit demagogică — iezuiţii creaseră un număr de burse de care beneficiau în anumite condiţii cei săraci.

Prinţ *de sînge*, Armand de Conti şedea şi el într-un jilt, pe o estradă, despărţit printr-o balustradă de restul clasei. Alături de el, şedea un abate care lua însemnări, în locul elevului, în timp ce dascălii — şi ei mai toţi călugări iezuiţi — îşi ţineau cursurile.

Astfel stînd lucrurile, cum se putea oare produce o apropiere între atît de cu grijă păzitul *os domnesc* şi obscura odraslă a unui tapiţer? Drept este — şi se cade să ne grăbim a o aminti — că Poquelin-tatăl era foarte departe de a fi un tapiţer oarecare, el purtînd titlul mult pizmuit de *tapiţer al regelui*; ba mai mult: de *tapiţer-valet de cameră*. Însărcinat să vegheze, în calitate

Spectacol în aer liber, în parcul de la Versailles

de tapițer, asupra bunei stări permanente a augustului pat al majestății sale, Poquelin-tatăl trebuia să stea la picioarele monumentului culcuș, în timp ce lacheii pregăteau acest culcuș pentru noapte. Se pare că, în aceeași calitate, Poquelin-tatăl era admis și la faimosul ceremonial al calcării monarhului, ceremonial la care era o mare cinste ca cineva să poată lua parte, cinste pentru care se dădeau — pe față sau în umbră — aprige lupte între cei mai mari demnitari ai curții. Acest amănunt este important prin unele implicații ale sale și socotim că ele nu au fost îndeajuns luate în considerare.

Indeletnicirea de tapițer-valet era ceca ce se numea *une charge*, adică o dregătorie. Modestă, bineînțeles, în vasta și extrem de complicată ierarhie a curții. Dar, totuși, o dregătorie. Ca aproape orice dregătorie, la acea epocă, și aceasta se cumpăra. Dar nu oricine putea face acest lucru. În primul rând, trebuia să dispună de o stare materială mai mult decât înfloritoare. În al doilea rând, trebuia să se bucure de o anumită vază profesională și de recomandări și garanții cu deosebită greutate. Pe de altă parte, dregătoria aceasta dădea și titlul de scutier, care era o primă treaptă de noblete.

Deși fiu al unui scutier care putea zilnic să se aple în prezența regelui — privilegiu rar a cărui importanță aproape că nu o mai putem cuprinde cu mintea, astăzi —

distanța rămânea însă nesfârșit de mare de la un Jean-Baptiste Poquelin la un Armand de Conti. De aceea, Molière se gândea acum că apropierea dintre ei nu s-ar fi putut niciodată produce de n-ar fi fost ghebul și picioarele subțiri și strimbe ale micului prinț.

Armand de Conti avea vreo nouă ani când venise la școală, unde se plictisea cumplit și unde se simțea și mai singur și năpăstuit. Din pricina dizgrației sale fizice, nu fusese iubit nici de familie. Socotindu-l inap pentru o strălucită carieră de arme, ea îl destinase carierei eclesiastice. Recunoscându-i-se însă o agerime a minții, remarcabilă chiar la acea fragedă vîrstă, și întrezărind în el un viitor cardinal, tatăl voise ca, înainte de a începe studiile teologice, fiul său să dobindească o temeinică învățătură umanistă, fapt pentru care îl trimisese la Colegiul Clermont. Fără îndoială, numele strălucit pe care-l purta și fastul de care era înconjurat vor fi atras din prima clipă asupra lui curiozitatea firească a mai tuturor școlarilor. Ca, de altfel, și ceilalți doi prinți *de singe*, aflați în același moment la colegiu și beneficiind de aceleași semne exterioare de strălucire: prințul Henric de Savoia și prințul Henric de Lorena. Dar în cei mai mulți din ochii ce stăruiau asupra lui, Armand de Conti deslușea batjocură. Mai ales în privirea odraslelor nobletei *de sabie* care, mîndre de trupul lor sănătos, deprins de

timpurio cu călăria și minuțitul armelor, se uitau la ilustra stîrpitură cu un dispreț pe care-l făcea și mai usturător nemărturisita invidie pentru rangul lui incontestabil superior.

În orele de recreație, scăpînd uneori de sub supravegherea abatelui care-i slujea drept guvernantă, Armand de Conti se apropia mai ales de grupurile de școlari de rînd a căror simplă veselie, lipsită de morgă și de mai-mutăreli, îl atrăgea, îl fascina chiar. La fel de firesc era ca și Jean-Baptiste Poquelin să-i trezească luarea amînte și chiar și simpatia, băieții mai mici fiind, îndeobște, atrași de cei mai mari. Și, în momentul în care a intrat la Colegiu, Poquelin, avea cam paisprezece ani. De ce fusese dat atît de tîrziu la școală? Acest amănunt își avea și el povestea lui, la care Molière scootea că nu era acum locul să se mai gîndească și să se amărăască. Mai fuseseră două pricini care înlensiseră apropierea dintre el și prinț. Fără nimic morbid în acest interes, pe de o parte din curiozitate față de reacțiunile sufletului omenesc, iar, pe de alta, dintr-o imensă bunătațe care nu s-a dezmințit tot restul vieții, Molière a fost întotdeauna interesat și emoționat de fapțurile lovite de dizgrații trupești. În privirile lui Poquelin, rahiticul de nouă ani, cu sensibilitatea greu rănită de atitudinile și de glumele necruțătoare ale celor de seama lui, va fi aflat o căldură și o înțelegere care nu se putea să nu-l miște. În unele împrejurări, se pare că, îndemnat de indignarea pe care întotdeauna a stîrnit-o în el orice nedreptățire și orice înjosire, Poquelin luase și apărarea prințului. Și el știa să se impună. Nu prin forța pumnilor — care de altfel nu-i lipsea fiind robust, bine legat, îndesat chiar. În primul rînd fiindcă supravegherea era mult prea strictă ca elevii să poată ajunge la bătaie. În al doilea rînd, fiindcă, îndeobște, francezii înțeleseseră că, începînd de la o anumită treaptă a evoluției umane, vehemența poate fi mult mai eficientă decît violența. De cînd biserica îi învățase să renunțe la toroipan, și de cînd Richelieu pedepsea cu moartea duelul, s-au deprins tot mai mult să înlocuiască sabia cu invectiva. Dar ca și oțelul săbiilor de-a lungul vremurilor și invectiva a fost tot mai mult șlefuită și înflorită, ca lamele de Damasc sau de Toledo. Francezii — cel puțin cînd mai erau ei între ei în Franța și cu adevărat acasă — foloseau rar înjurătura și aceea, de altfel, destul de benignă. Vorbele grele — „les gros mots“ — erau disprețuite de popor la fel ca și toroipanul. În schimb, erau și au rămas neîntrecuți în mînuirea replicii șfichiuitoare. De aceea poate ca nici un alt popor, pun atîta preț pe autoritatea cuvîntului. Pentru un francez, o frază subtil usturătoare, desfășurată cu rapiditatea și eleganța unei serpentine de foc, este mult mai dureroasă și, pentru galerie, cu înfinit mai mult efect decît un brutal și primar pumn repezit sub falcă. Și totul ne îngăduie să credem că, de mic, Molière a avut o limbă

nu numai „bine spînzurată“, cum spun francezii, adică extrem de ageră, dar și deosebit de ascuțită. Pe de altă parte, pe Armand de Conti îl uluiau și darurile extraordinare de mim ale acestui strengar care nu-și afla o clipă astîmpăr și în jurul căruia se făcea necontenit roată.

În fiecare duminică, Jean-Baptiste Poquelin era dus de bunicul său dinspre mamă — mare iubitor de spectacole — la cele două teatre pe care le avea atunci Parisul: teatrul de la *Palatul Bourgogne*, unde juca regulat o trupă denumită „Actorii Regelui“, și teatrul de la *Palatul de Argint*, din cartierul Marais, unde juca trupa unui actor — pare-se mare — numit Mondory. A doua zi, reîntorcîndu-se la școală, Poquelin juca el singur în fața colegilor, strînși ciopor în jurul lui, și, care se prăpădeau de ris, întreaga comedie văzută în ajun, deși, ca și bunicului său, tinărului Poquelin îi plăceau mai mult tragediile a căror modă începea să se încăuneze tiranic. De ce prefera, atunci, să mimeze comedii? Fiindcă el personal izbutea mai ușor să stîrnească entuziasm în imitațiile comice decît în cele tragice. Lucru care, încă de pe atunci, trebuia să-l nedumirească și chiar să-l nemulțumească. Adesea el își înveselea colegii, în timpul recreațiilor, nu numai cu ceea ce văzuse în ajun pe una din cele două scene consacrate ale Parisului. Ci, mai ales, cu cele văzute în barăcile de bilci de pe Pont-Neuf și din cartierul încă periferic ce se întindea, dincolo de malul sîng al Senei, în jurul mănăstirii St. Germain-des-Près.

Faimosul Tabarin — pe numele lui adevărat Jean Salomon — murise. Mim rămas, pare-se, fără pereche, acesta juca de unul singur un întreg spectacol, după regulile sau, mai bine zis, lipsa de reguli ale acelei *Commedia dell'Arte*, răspîndită în Franța de tot mai numeroasele trupe ambulante venite din Italia. Ginerete și emulul său, Gaultier-Garguille, murise și el. Iar nu mai puțin celebrul Tiberio Fiorelli, zis Scaramouche, nu sosise încă. Dar între timp, destui *comedianți*, nici ei lipsiți de haz, de talent și chiar de inventivitate — fiindcă trebuiau să fie autorii propriilor lor roluri — desfătau mulțimea de trecători, de gură-cască și de oameni fără căpătii, care se îmbulzeau, pînă după căderea nopții, pe Pont-Neuf.

Avînd la doi pași de casa părintească fascinantul spectacol al animației de pe Pont-Neuf (cartierul Halelor și strada St. Honoré se aflau într-adevăr la doi pași de Sena) și iubitor cum s-a arătat pînă la moarte de tot ce era viu, plin de culoare și de mișcare, era firesc ca strengarul de paisprezece ani să continue să dea măcar o raită pe la bilci, duminică, și să aibă apoi ce povesti și mima colegilor săi de la școala iezuiților.

Curind însă s-a ivit un prilej mai direct care să înlesnească o mai mare apropiere între elevul Poquelin și elevul Armand de Conti.

Ținând seama de proveniența, precum și de destinația socială a celor mai mulți dintre elevii lor, iezuiții se străduiau să dea acestor elevi o educație — după părerea lor — cât mai completă, care să le îngăduie mai târziu să strălucească în orice împrejurare. De aceea, paralel cu *umanitățile*, ei învățau să danseze, să cinte, să recite și să joace teatru.

Nu este o glumă, ci un strict adevăr istoric: în timp ce biserica, prin hotărîrea a diferite concilii, mai-mai că nu afurise pe actori, pe care îi considera în afară de orice lege și îi scotea din comunitate credincioșilor, la colegiul Clermont al iezuiților se desfășura o activitate teatrală neînchis de intensă. Nu numai la sfârșitul anului, ci și în cursul lui, se dădeau spectacole atît de îngrijite și în montări atît de luxoase încît adesea însuși regele era pofțit să asiste la ele. Nu era vorba de piese religioase, de acele faimoase *mistere*. Ci de piese din cele mai laice. Mai mult încă. La 7 septembrie 1638, cu prilejul nașterii prințului moștenitor, viitorul Ludovic al XIV-lea, în curtea Colegiului se organizase o mare serbare, cu focuri de artificii, și elevii dansaseră un balet.

Armand de Conti — la început cel puțin — era prea mic pentru a juca. Dar, ținînd seama de privilegiile de care se bucura, este neîndoielnic că asista la pregătirea spectacolelor — lucru, de altfel, confirmat și de o frază dintr-o scrisoare către sora sa, doamna de Longueville. Această pregătire era îndelungă și minuțioasă. Judecînd după justificarea pe care iezuiții o dădeau acestei, cel puțin neașteptate, laturi a activității lor educative, s-ar părea că pregătirea era socotită la fel de importantă ca și spectacolul însuși. Într-adevăr, afirmau iezuiții — cu toată îndreptățirea de altfel — învățarea rolurilor, recitarea, deprinderea cu nobilele atitudini de pe scenă dădeau prilejul elevilor — celor care jucau ea și celor care asistau la repetiții și la observațiile îndrumătorilor — să-și corecteze pronunția, accentuarea, frazarea, ținuta și să studieze în mod activ, direct, textele care ilustrau literatura antică și pe cea contemporană.

În cursul acestor lungi pregătiri, Armand de Conti a putut fi, direct și fără nici o îngădire, în contact cu Poquelin, și tot atunci, se pare că s-a născut și efectivă sa dragoste pentru teatru. Dragoste pe care, cu binecunoscuta-i nestatornicie, era acum pe cale de a o renega. Cum renegase atîtea alte lucruri și, mai grav, atîția oameni. Cu aceeași fermă și senină convingere că era cu totul îndreptățit s-o facă. Fiîndcă, de fiecare dată, voia să-și ofere și luxul iluziei unei depline sincerități. Și mintea-i era desul de ageră și mlădioasă pentru a-i găsi cele mai liniștitoare justificări.

Molière, portret de Sébastien Bourdon

— Cred — spuse el după o destul de îndelungă tăcere, în care încercase zadarnic să-și încălzească la dogoarea flăcărilor înalte din cămin miinile-i mereu înghețate — cred că nu faci bine neprimind propunerea mea mai mult decît onorabilă. Teatrul...

Din indolență sau fiindcă îi era neplăcut să rostească un gînd care, se vede, nu era încă prea limpede încheșat și cu care, poate, nici el nu se împăca deocamdată pe de-a-ntregul, înlocui cuvintele cu un gest nehotărît, exprimînd mai mult lenevos dispreț decît răspicat dezaprobare.

— Altea voastră îmi permite, monseniore, să-i reamintesc că a fost o vreme cînd teatrul îi părea cea mai potrivită formă de intrupare a unor...

— Eram copii pe vremea aceea — se grăbi priunțul să-l interrupă. Și părinții iezuiți, bine intenționați desigur, au comis o mare greșeală. Monseniourul episcop din Aleth are dreptate să spună că sînt totuși lucruri, care nu trebuie amestecate. În așa măsură, chiar, încît s-ar putea să mă văd curînd silît să retrag trupeii domniei tale ocrotirea mea, de care se bucură acum în chip oficial.

— Monseniore...

— N-aș vrea să consideri această eventualitate — te rog să mă crezi, și pentru mine neplăcută, chiar foarte neplăcută, din multe privințe — drept o amenințare sau drept un

nceal mijloc de a te constringe... De a te constringe moralmente, firește. Dar căile Domnului, spre care cugetul meu mă îndeamnă să mă îndrept cu totul, nu s-ar potrivea cu...

De data aceasta gestul cu care își completează fraza fu mai mult decît disprețuitor. Se întoarse apoi, neașteptat de sprinten, cu fața spre Molière, împreunîndu-și mîinile la spate, nu în semn de aroganță, ci pentru a le expune mai departe focului, și spuse pe un ton mult mai cald, în care dojana se împletea cu o chemare afectuoasă :

— Poquelin, Poquelin, pentru Dumnezeu, vino-ți în fire, reîntoarce-te cu picioarele pe pămînt !..

Îi dăduse înadins numele din vremea școlii, nu atît pentru a-l înduioșa cit pentru a-l dezbrăca, ca de o haină străină, plină de păcate, de tot ce reprezenta numele de Molière.

— ...fii consecvent cu dumneata însuți. În școală, au fost destul de mulți cei ce au crezut — ca și mine — că vei ajunge ceva, cineva, un adevărat om de bine** potrivit idealurilor epocii noastre. Aveai tot ce trebuia pentru aceasta. Și timpul nu e încă pierdut să mai ajungi un astfel de om. Deși nu mai sîntem chiar atît de tineri...

Molière ridică, uimit, capul: el se simțea nu numai în plin crug al tinereții, ci înainte încă de a fi pășit cu adevărat pragul vieții.

— ...de aceea, cu toată afecțiunea și stima pe care ți le port încă, mă simt dator să-ți reamintesc că ai treizeci și patru de ani și să te întreb : ce-ai făcut, ce-ai sădit sau ai zidit pînă acum ?

Răspunsul lui Molière fu atît de spontan, pornit din adîncul inimii și din violența bucuriei sale permanente de a se simți în plină și bogată vîltoare a vieții, încît nici nu mai avu răgazul să-l îmbrace într-o haină care să-l facă mai puțin impudic în goliiciunea spontaneității lui :

— Am trăit, monseniore. Și... am fost fericit.

Prințul se încrunță.

— Și crezi oare că așa ceva e de ajuns ?

— Uneori da.

— Iată roadele ticăloasei învățături a nu mai puțin ticălosului de Gassendi.

— Nu, monseniore! Gassendi nu-i vinovat cu nimic. Mai curînd, Platon. Amîntiți-vă : „nu se poate crea decît în frumusețe și fericire“. Iar dacă-i vorba de roade, ele sînt ale învățăturilor sănătoase, directe, impetuoase ale vieții.

Prințul culese de pe un jîlt o amplă manție căpțușită cu o blană subțire, și, înfășurîndu-se în ea, se reazează în spatele mesei

** *L'honnête homme*, în accepția epocii, era un om cumsecade, bine echilibrat, cu o cultură îngrijită, cu o exprimare frumoasă, cu o purtare politicoasă și cu păreri foarte conformiste. La drept vorbind, o perfectă mediocritate.

sale de lucru. Încercînd să se stăpînească, zîmbind chiar, spuse domol :

— Ai putea să-mi explici mai limpede gîndul ?

— E simplu, monseniore: un om fericit își află și își poate păstra mai bine decît un altul echilibrul sufletului și pe acela al minții. Și vremea pe care o trăim, ca și Franța, în care trăim, au tot mai mult nevoie de oameni bine echilibrați. Apoi, un om fericit este prin forța lucrurilor mai generos cu semenii lui și mai încrezător în ei și în viață. Deci, mai înclinat să-i ajute. Și au atita nevoie să fie ajutați, monseniore ! Sau, măcar, călăuziți. Într-una din farsele alcătuite de mine, am scris patru versuri în care, sub aparența glumei, am exprimat o adîncă convingere, făcută zi de zi, în cursul lungilor mele peregrinări cu trupa mea nomadă :

Fără noi, mic și mare

Mai crîncen ar fi ros de nevoi,

Balsam sau chiar îndreptare

Omului aducem tot noi.

Prințul făcu un gest de nehotărîtă îndoială.

— De altfel — continuă Molière cuprins de o mare însuflețire — sînt mai multe feluri de a fi fericit sau de a trăi. În ce mă privește, sînt fericit pentru că am din plin simțămîntul de a mă afla pe calea cea mai potrivită cu întreg felul meu de a fi și, totodată, singura care să-mi îngăduie să... să-odesc, ba chiar să zidesc, cum însăși Alțeta Voastră spunea adineaori.

— Cum asta ?

— Uneori, deschizînd ochii oamenilor pentru a-i ajuta să vadă mai limpede ce se petrece în jurul lor, sau chiar și în ei ; alteori, dimpotrivă, ajutîndu-i să mai închidă ochii, să uite și să se uite și pe ei un ceas sau două. Ah, monseniore, e mare lucru ca, din cînd în cînd, oamenii să mai uite. Și să ridă. Din toată inima. Cu atît mai mult că, și atunei, caut să fac în așa fel încît în risul lor să se audă și un șuier de șfichi de bici...

— Îndeletnicire ispititoare, desigur, dar cam primejdioasă: cînd cel ce mînuiește biciul nu este îndeajuns de puternic sau... de dibaci, șfichiul biciului se întoarce împotriva lui — zîmbi prințul.

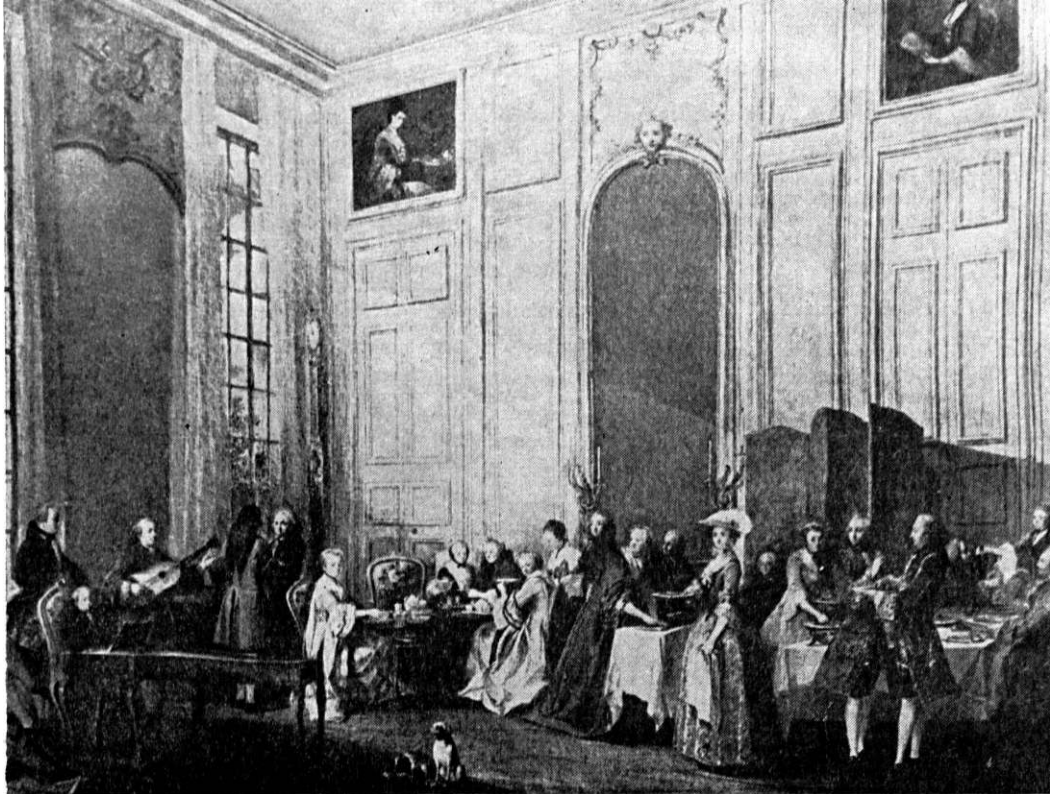
— Știu — zîmbi și Molière; apoi, făcînd gestul mînuirii biciului adăugă: De aceea, mi-am pus la lungi și grele încercări mîna. Și cred că a și început să dobîndească o oarecare siguranță. V-am spus adineaori, monseniore — continuă el fără a mai zîmbi — că am trăit, că am fost fericit. Am mai făcut ceva la fel de important: am învățat.

— Ce ?

— În primul rînd să cunosc cu adevărat oamenii.

— Unde ?

— Pe drumurile Franței, pe care o străbat, în lung și-n lat, de aproape zece ani,

Ceai după moda engleză la prințul de Conti

oprindu-mă în toate orașele și — între ele — în mai toate satele. Am aflat cum trăiesc oamenii de la noi, care le sînt nevoile, dorințele, așteptările. De bună seamă, obiceiurile pot fi felurite, chiar și graiul felurit, întocmai ca și nevoile sau firea. Dar, oricît de mari ar fi deosebiri, ceva adînc, permanent, îi unește, le dă un fel de personalitate de al doilea grad...

— Desigur — socoti nimerit prințul să i-o ia înainte: e stropul de dumnezeire pe care eu toții îl poartă în netrebnica lor făptură.

Întrebindu-se și el ce putea fi mai nimerit drept răspuns la această neașteptată concluzie, rostită pe un ton sacerdotal, ca de pe un amvon, Molière socoti mai cuminte să tacă.

— Și, în al doilea rînd, ce-ai mai învățat? îl iscodi, îmboldit de curiozitate, Conti.

— Cunoscînd oamenii mi-am dat seama ce trebuie și cum trebuie să fie teatrul. Așa cum îl vor — fără ca măcar să-și dea întotdeauna bine seama — cei de vin spre noi. Așa cum le trebuie, cum au nevoie de el.

— Bine, dar te contrazici singur. Pe de o parte, așa cum bine înțeleg și cum înțelegeau, de altfel, și părinții tezuții de la Clermont, năzuiești să faci din teatru o școală, iar, pe de alta, vrei să te lași condus de gustul publicului? Și încă ce public! Acela

căruia vād, cu surprindere și mîhnire, că i te adresezi de preferință!

— Contradicția e numai aparentă, monseniore. Gîndul meu e foarte limpede. Dar... nu atît de ușor de explicat. Mai ales că, în această privință, ar fi foarte multe de spus. Și nu aș îndrăzni să mai răpesc atîta timp Alteței Voastre. Să-mi fie însă îngăduit doar să precizez că e vorba de a găsi calea cea mai dreaptă, adică mai fără de inutile ocolișuri spre inima și înțelegerea omului. Fie el din popor sau nu. Omului în sine. Fiindcă pentru el jucăm. Și omul acesta, prea adesea, a uitat ce este și ce-ar putea fi. De aceea, eu și alternez, chiar și în cel mai prăpădit cătun unde mă opresc, tragedia cu comedia. Tragedia...

— Da, știu ce vrei să spui. Dar crezi oare că oamenii aceștia de rînd, nu numai fără cultură, ci și fără știință de carte, pot să înțeleagă tragedia?

— Am făcut experiențe uimitoare din acest punct de vedere. Chiar cînd nu înțeleg exact despre ce anume este vorba, simt sau, mai bine zis, presimt suflul marelui al tragicului, al nobleței de sentiment și de gîndire. Pot chiar afirma că, mai mult decît de împrejurările tragice, desfășurate pe o scenă de cele mai adeseori sumar improvizată — cu alte cuvinte de subiect, de pasiuni, de

idei — sint cutremuraji ca de o revelajie de descoperirea că există în viață și în om și alteva decât lucrurile mărunte cu care i-a obișnuit cotidianul. Cît despre lipsa posibilității de înțelegere țin să asigur pe Alteța Voastră că nu numai publicul este de vină, ci de foarte multe ori și piesele și chiar actorii care le joacă. Tragedia este desigur un gen înălțător, măreț. Dar...

— Dar ?

Molière sovăi, apoi izbucni :

— Așa cum se joacă, și a ajuns să fie consacrată la Paris, este un teatru mort pentru niște oameni morți.

Conti izbucni la rîndul lui. Nu însă, așa cum se temuse Molière, într-o explozie de indignare. Ci, într-un hohot de ris. Stîrnit nu atît de cuvintele auzite cît de contrastul, într-adevăr comic, dintre expresia de concentrată revoltă a omului din fața lui și bolboroseala cu care fuseseră rostite acele cuvinte. Fiindcă, lucru de necrezut la un actor (și Molière a fost, înainte de orice, tocmăi un mare actor), în momentele cînd era foarte emoționat, glasul lui era sugrumat și înțetăiat de un soi de sughiț, de cel mai neașteptat efect.

— Interesant! Extrem de interesant! exclamă prințul. Și... aproape seditios, cu iz de frondă.

— Știi, monseniore — reluă Molière mai mai domol — Tristan l'Hermite care este unul din autorii trupei noastre...

— Și care cunoaște un succes tot mai mare la Paris...

Molière se înclină în semn de respectuoasă încuviințare, apoi continuă:

— Tristan l'Hermite a stat cîtiva ani în Anglia, unde a trebuit să urmeze, în 1634, în refugiu, pe Alteța Sa Regală principele Gaston d'Orléans...

(Armand de Conti înghiți în sec. Ah, acest blestemat de Gaston d'Orléans, frate fără astîmpăr — fiindcă fără ocupație — al regelui Ludovic al XIII-lea ! Nu-i mai venea mîntea la cap... Mereu ros de ambiții și rău sfătuit de plictis, numai de uneltiri se ținea. Și-l băgase și pe el, Conti, în tot felul de buclucuri !)

— Tristan mi-a povestit că în Anglia, unde teatrul este mult mai înaintat ca la noi — Londra are vreo opt teatre în acest moment — există, adică a existat, fiindcă a murit acum vreo patruzeci de ani, un om care a lăsat un număr foarte mare de piese, toate jucate și astăzi cu un succes de necrezut. Nu-i știu pe dinafară numele — l-am notat undeva: e foarte lung și complicat de pronunțat în franțuzește. Tristan nu a avut vreme să învețe destul de bine englezește ca să înțeleagă totul, dar, după cît i s-a spus și pe cît a putut și el să-și dea seama, autorul acela (unii pretind că nu el și-ar fi scris piesele, ceea ce nu are de altfel nici o importanță) ar avea un atît de mare succes fiindcă, în tragediile și comedile lui, oamenii sînt atît de feluriți în-

cît fiecare se poate recunoaște în ei. Și, recunoscîndu-se, le dă mai ușor crezare. În oamenii înfățișați de acel autor stau laolaltă sau se războiesc și bune și rele. Ca în noi toți...

— Și încerci să faci la fel ?

— La fel nu. Fiecare țară și fiecare popor are nevoile și felul său de a privi lucrurile. Teatrul poetului acela englez, teatrul bogat, foarte bogat în idei și pasiuni, se pare că este totuși prea violent, aproape barbar. Și totodată ceșos, întunecat, cum e, pare-se, și cerul Angliei. Străin de spiritual și lumina cerului nostru. De aceea, nici Tristan nu încearcă să-l imite. Nu, eu nu încerc să fac la fel. Dar, ca și autorul englez, caut să apropiu cît mai mult scena de viață... Nu sînt încă deloc mulțumit cu ceea ce am încercat pînă acum. Dar simt că sînt pe drumul cel bun...

— A ! iată ce așteptam ! exclamă dintr-o dată, mai luminat la față, Conti. Calea asta ar putea fi și una de înțelegere între noi.

Molière se uită, nedumerit, la el.

— Eu nu-ți doream, spre binele domniei tale, și nu-ți ceream să te lași, sub toate formele, de teatru. Ci să renunți numai a fi actor. Vrei să continui a te ocupa de teatru ca autor, ca scriitor ? Nu am nimic de zis. Deocamdată cel puțin. Ca un început.

— Să mă despart de teatru ? Dar c cu neputință !

Prințul avu un zîmbet mai crînd plin de subînțelesuri decît de înțelegere.

„Cu siguranță — își spuse iritat Molière — se gîndește și el la Madeleine Béjart. Toți își inchipuie că fără ea nu numai că niciodată nu mi-ar fi trecut prin cap să mă fac actor, dar că mă și încapăținez să rămîn în teatru tot din pricina ei. Ah, dac-ar ști ! Desigur, Madeleine a însemnat ceva pentru mine. Poate chiar mai mult decît îmi dădeam eu seama. Dar acum nu mai e decît o bună prietenă. Și o neîntrecută femeie de afaceri. La drept vorbind, ea este adevărata administratoare a teatrului“.

— În primul rînd — izbucni el iarăși — un autor care nu este în același timp, dacă nu chiar actor, măcar adevărat om de teatru, trăind, zi de zi, viața teatrului și cunoscînd neconținut, prin contact direct, nevoile și dorințele publicului, nu va fi niciodată cu adevărat un bun autor de teatru. În al doilea rînd, fiindcă nu am năzuit nicicînd să scriu teatru.

— Totuși ești la a doua piesă care să poată fi socotită pe drept cuvînt astfel. Adică, ceea ce italienii numesc *una commedia sostenuta*, cu text dinainte încheșat, spre deosebire de celelalte încercări ale dumitale, care erau farse de genul *Commediei dell'Arte*, cu text mai mult improvizat.

— Da, monseniore, dar eu nu scriu, ci fac piese ! Este o mare deosebire. Vedeți...

Cu toată înfierbîntarea care-l cuprinsese, se opri brusc și simți cu oarecare spaimă că nu mai poate continua. Nu, nu cuvintele îi lipseau. Dimpotrivă, le simțea îmbulzin-

Molière, câteva zile
înaintea morții. (Por-
tret de Coyvel.)

du-i-se învălmășite în gitlej, dar desprinzându-se mai limpede ca oricînd din tainitele minții. Privirea prințului luase însă o nefirească încremenire. Și masa care îi despărțea se lățise parcă nemăsurat, transformîndu-se într-o pustie înghețată. La ce bun să se mai destăinuie, să explice ceva care lui îi se părea foarte simplu și ușor de înțeles, dar care putea fi priceput tocmai de-andoaselea și luat drept înfumurare?

Piese, care i se aduceau, care se scriau, care se mai și tipăreau în zilele acelea, nu-l mai mulțumeau. Nu pentru că, în sine, ele nu-i mai plăceau. Ci, pentru că în timp ce le juca, simțea că mai toate cad în întunecimea sălii ca într-un gol, că nu merg, că nu pot să mai meargă la inima celor ce veneau la teatru — mai cu seamă în provincie și la țară — mai mult din curiozitate sau fiindcă nu aveau altceva mai plăcut de făcut și, mai curînd, ca să vadă despre ce e vorba decît ca să asculte. Total, chiar lucrurile voit ușoare, hazlii, erau greoaie, încilcite, idei și acțiuni împleticindu-se și chiar împotmolindu-se într-o vorbărie păstoasă din care anevoi se putea alege ceva. De aceea se străduia să găsească, să încerce altceva, combinînd și dozînd, așa cum al-

chimistul amesteca și doza mereu alte licori și elemente în alambicurile lui, cu nădejdea găsirii elixirurilor vieții. Din aceeași pricină, în dirdora căutărilor sale de modalități noi de exprimare, de redare scenică, nu mai pierdea vremea să născocescă subiecte, situații sau personaje noi. Pînă una-alta, înfățișîndu-le și punîndu-le să vorbească altfel, se folosea de personaje născocite de alții, în situații de asemenea cunoscute, dar mlădiate după firea acestor personaje și ele transformate. Astfel — așa cum nu se sfia s-o mărturisească — materialele de care avea nevoie, Molière le lua de oriunde le găsea. De pildă, în *Zăbăucul*, care putea fi socotit (Conti avea în această privință dreptate) drept prima lui adevărată piesă, luase situații, personaje și chiar scene întregi din farsa italiană *Inavertito ovvero Scapino disturbato*, din *Frumoasa egipteană* a lui Cervantes și din *Parazitul* lui Tristan L'Hermite. De altfel, Corneille nu făcuse și el la fel? Ceea ce căuta, ceea ce îl pasiona în cel mai înalt grad, era mijlocul cel mai potrivit, adică mai convingător, de a face ca lucrurile care sint spuse — și trebuie spuse — pe scenă, să fie cit mai limpede înțelese de public. Adevărurile esențiale, enun-

late sau numai strucutate în replici, care să pară că vin și că se înlănțuie în chipul cel mai firesc și spontan (replici însă îndelung studiate și șlefuite) să nu se mărginească să facă să țîșnească hohote de ris sau șiroaie de lacrimi doar pe moment, ci să obțină o adîncă adeviziune și să rămînă ca niște făclii de-a lungul unui drum încă cufundat în întunecimi. S-ar putea foarte bine ca, într-un viitor mai mult sau mai puțin îndepărtat, nici chiar aceste tipare să nu mai fie multumitoare. Sau să simtă nevoia ca și plămada turnată în ele să fie născocită tot de el personal sau — mai interesant încă — nu născocită, ci trăită, descoperită de apropiata lui deplină maturitate.

După o tăcere ce risca să pară necuviințioasă, exclamă cu prefăcută bună dispoziție :

— Eu scriitor? Ce gînd năstrușnic vă vine, monseniore! Pentru a fi scriitor, se cer atîtea lucruri. Nu am nici unul din ele.

— Te înșeli, Poquelin — stăruie prințul, de data aceasta apăsător, cu efectivă convingere. Dovada o dau chiar aceste prime două comedii, socotite de domnia ta drept simple încercări. Cu atît mai merituos și promițător este faptul că, în ciuda naivităților de construcție și supărătorului împrumut de situații, mai ales *Zăbăucul* dă un sunet cu totul nou: calitatea dialogului. Chiar dacă versurile sînt, de prea multe ori, mai curînd un fel de proză rimată și ritmată decît adevărate versuri. Bogat în idei, sprinten, curgător și de o înecîntătoare limpezime, ferit de orice intenție de comic cu orice preț, deci ferit de vulgar, dialogul este plin de o vervă îndrăcită, dar sever ținută în frîu, cu multă experiență dozată, dînd și dovadă de subtilitate.

Molière nu se putu împiedica să zîmbească. Despre aceste calități pline de făgăduieli și chiar și despre cîteva altele, îi mai vorbisera și alții.

— Altea Voastră este prea mărinimoasă...

— Nu, Poquelin. Nu sînt niciodată mărinimos. Nici măcar bun. Și trebuie să o știi foarte bine. Ai daruri innăscute și neîndoielnice. Vei fi cu siguranță un scriitor. După părerea mea, chiar unul foarte mare.

Zîmbetul lui Molière se șterse. O cută îi brăzdă fruntea înaltă.

— Nu, monseniore, nu vreau și nu țin să fiu un scriitor. Dacă cumva voi ajunge într-adevăr unul, cu atît mai bine. Sau... poate, cu atît mai rău. N-aș vrea să fiu înțeles greșit. Nu disprețuiesc pe scriitori. Dimpotrivă. Dar ceea ce simt că-mi este destinat mie sau, mai bine zis, lucrul pentru care eu mă simt predestinat, este teatrul. De aceea, nu trebuie și nici nu voi putea niciodată să mă despart de el.

Conti se înnegură din nou.

— S-ar putea să te căiești de această îndărătnicie.

— Să fie o amenințare, monseniore?

— Pentru moment numai o sinceră părere de rău. Pentru moment...

Închise mapa pe care se afla manuscrisul *Dezamăgirii din dragoste* și, luînd pînă, scris pe colțul din stînga al învelitorii: „Citit și încuviințat de mine“. După care semnă. Apoi, fără nici un alt cuvînt, întinse mapa lui Molière care — înțelegînd că audiența se sfîrșise — se ridicase în picioare, după ce-și culcuse de pe jos, de pe covor, pălăria lăsată, precum se cuvenea, lingă piciorul scaunului pe care, la venire, i se făcuse semn să se așeze.

Prințul întinse mîna, luă un clopoțel de argint de pe masă și-l scutură cu o mișcare ce trăda nu numai grabă, ci și un fel de înfrigurare.

„Este chiar atît de miniat?“ se întrebă Molière.

Nu, nu era miniat. Ci speriat. I se întimplase iarăși ceva ciudat care se repeta desul de des în ultima vreme. Dintr-odată, totul începea să i se tulbure în fața ochilor. Nu din pricina vederii. Nu, era sigur de asta. Avea o senzație care îl umplea de o și mai îndreptățită spaimă: că treaz fiind, începe să viseze. Sau că momentul prezent mai fusese trăit cîndva, într-un vis mai demult. Și o serie de vedenii începeau să se perinde cu incoerența viselor.

Lacheul se ivise în prag. Molière se înclină adînc și se îndreptă de-andaratele spre ușă. Prin ceața din fața ochilor și, pîrîndu-i-se că și fusese făcut cardinal, Conti voi să întindă mîna ca să-i fie sărutat, ca celor mai înalți prelați ai bisericii, inelul de ametist. De întîns mîna, se opri la timp. Dar nu se putu împiedica s-o ridice și să dea binecuvîntarea, cu un gest aproape pontifical. Molière ieșise însă, urmat de lacheu. Rămas singur, prințul plimbă o privire plină de negură în jurul lui. Cuprins de un tremur și, făcînd o mare sfortare ca să împiedice să-i clănțane dinții înnegriți de mercur, întinse brațul și scutură iar clopoțelul.

— Să vie abatele de Cosnac — spuse el cu greutate.

Abatele era nu numai secretarul, ci și duhovnicul prințului.

Rămas iarăși singur, Armand de Conti se ridică cu multă caznă și ieși din dosul grelei mese de lucru, acoperită cu brocart de Genova, ai cărui ciucuri grei de fir îi pîrură mortuari. Cu mersul țepăn, dar cu spinarea mai încovoiată ca oricînd, se apropiе de cîminul în care trunchiul gros de pin fusese aproape în întregime mistuit de flăcări. Îndreptîndu-se cu mare trudă din șale, încercă să aștepte în picioare sosirea abatelui de Cosnac. Dar nu izbuti. Deși țepene, picioarele i se tăiau. Se prăbuși în jîțul cel mai apropiat și își cuprinse capul în palme.

Abatele întîrzia să se arate. Unde se afla, oare? Și cum de-și îngăduia să se îndepărteze atît de mult ?

Minia fu mai tare ca teama? Sau teama se transformase în minie? Biciuit de această minie și prinzînd să circule mai repede prin vine, singele i se încălzi parcă din nou.

1673

Dimanche 29 Janvier Mame Infidelle 599^{tt} 33^{tt}

part

Mardy 31me Mame Infidelle 179^{tt} 5^{tt}

part

Vendredi 3 fevrier Trisson 298^{tt} 11^{tt}

part

Mardy 7me Reperthier Dimanches 5 Dem 389^{tt} 18^{tt}

part

Piece Nouvelle et dernière de M. de Molier Vendredi 10me Representation du malade Imaginaire 1992^{tt} 71^{tt}

part

Mardi 12 Malade Imag. 1459^{tt} 55^{tt}

part

Mardi 14me mal. Imag. 1879^{tt} 80^{tt}

part

De Vendredi 17 1219^{tt} 39^{tt}

Ce mesme jour apres la souardie sur les 10 heures du soir Monsieur de Molier mourut dans la maison Rue de Richelieu, ayant joué la voute d'ad. malade Imaginaire fort Incommode d'un Rhume et fluxion sur la poitrine qui luy faisoit une grande toux de force que dans des grands efforts qu'il faisoit pour cracher il se touppit avec veigne dans le Corps et ne surviut pas demye heure. ou trois quars d'heure depuis la veigne rompire et son Corps est Enterri a St Joseph auin de la paroisie St. Eustache. Il y a une tombe estuée sur pied hors de terre.

Dans le desordre de la troupe se trouva apres cette peste irreparable le Roy eust deffin de joindre les acteurs qui conuoisioient aux Comedians de Hostel de la Couronne

Fila din registrul lui La Grange, menționind moartea lui Molière

Amețeala pieri. Coboritorul îndepărtatului Ludovic al IX-lea, supranumit Cel Sfânt, se ridică din jilț, din nou încrezător în el și în destinul lui, ce nu putea fi decît măreț. Se duse în fața oglinzii venețiene, a cărei prezență era și ea, cel puțin neașteptată într-un auster lăcaș episcopal. Efectul penumbrei sau al pilpuitoarelor luminări? Armand de Conti fu multumit de felul în care arăta. Din față, cocoșa nu se vedea. Nici picioarele strimbe, ascunse de ampla mantie în

care se înfășurase. Ridică semeț fruntea și un zimbet de izbîndă îi flutură pe buzele vinete. I se părea că biruise din nou. Chiar moartea care trecuse atît de aproape de el. Și înălță și mai mult fruntea.

În aceeași seară, poate și în aceeași clipă, aplecat peste fila de pergament pe care și continua memoriile, Paul de Gondi, viitor cardinal de Retz, scria: „Armand de Conti este un zero care înmulțește numai fiindcă este prinț de singe...”